

UDK 821.163.4(497.6).09

KAPETANOVIĆ M. LJ

DOI: 10.33669/KJ2019-30-03

rad primljen: 20. 8. 2019.

rad prihvaćen: 8. 12. 2019.

IZVORNI NAUČNI RAD

VEDAD MULAVDIĆ

Profesor Bosanskoga jezika i književnosti, MA
Druga gimnazija Sarajevo
Sutjeska 1, Sarajevo
vedoprof@hotmail.com

STAVOVI O BOSANSKOME JEZIKU U BROŠURAMA MEHMED-BEGA KAPETANOVIĆA LJUBUŠAKA

Sažetak: U radu se raspravlja o stavovima o bosanskome jeziku u brošurama Mehmed-bega Kapetanovića Ljubuškaka. Ove brošure se u literaturi različito žanrovski određuju, a njihov značaj je prvenstveno historijski, pa i književnohistorijski, zatim politički i društveni. Njih danas posmatramo kao svjedočanstvo o jednom prelomnom vremenu smjene dviju država i kulturno-civilizacijskih obrazaca, koja se na poseban način reflektovala na teritoriju Bosne i Hercegovine, te ostavila dalekosežne posljedice na ukupni društveni i kulturni život Bošnjaka. U ovim brošurama, Ljubušak govori o svim aktuelnim pitanjima tadašnjeg trenutka, pa tako i o nazivu jezika, koji je bio jedan od većih izazova sa kojima se morala suočiti nova austrougarska administracija u Bosni i Hercegovini već na početku svoje vladavine. S druge strane, neće se zanemariti ni ostale teme o kojima Ljubušak piše u brošurama, a od kojih su neke aktuelne i u današnjem povijesnom trenutku.

Ključne riječi: stav, bosanski jezik, brošura, Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, naziv jezika, historija književnog jezika, jezička politika, austrougarski period razvoja bosanskoga književnog jezika

Uvod

Pitanje odnosa prema počecima standardizacije i nominaciji bosanskoga književnog jezika u austrougarskom periodu njegova razvoja jedna je iznimno složena tema. Ona se u ovom radu posmatra u vezi sa građom koju pronalazimo u brošurama Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka. One su reprezentativni izvori, ne samo zbog toga što su to praktično prvi tekstovi pisani na bosanskom jeziku i latiničnim pismom u austrougarsko vrijeme u Bosni i Hercegovini već i zbog toga što u njima nalazimo na značajne podatke koji se tiču ne samo nominacije već i samog statusa bosanskoga jezika u posmatranom historijskom periodu.

Kad je riječ o dosadašnjim proučavanjima ovoga problema, onda treba reći da u literaturi ima dosta podataka o ovoj temi. U tom smislu se posebno značajnim čini podatak o početku standardizacije jezika u Bosni i Hercegovini. U vezi s tim posebno se ističe činjenica da je standardizacija jezika u Bosni i Hercegovini počela još šezdesetih godina XIX vijeka, dakle u vrijeme pred kraj osmanske vladavine. To se posebno čini važnim u kontekstu posmatranja samog naziva *bosanski jezik*, ali i pitanja fonetskog pravopisa. Tako Miloš Okuka u uvodu zbornika *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine* piše da su se u vrijeme početaka standardizacije Bošnjaci “nalazili u procijepu između orijentalnih formi i izraza i maternjeg jezika, koji su u Vukovo doba uglavnom nazivali bosanskim” (Okuka 1991a : 11). U periodizaciji razvoja pravopisne norme u Bosni i Hercegovini, Muhamed Šator ističe početni period standardizacije, u “kome treba sagledati razvoj pravopisne norme od 1866, kao ključne i početne godine standardiziranja jezika, do dolaska Austro-Ugarske (...)” (Šator 2004: 23). Ta godina je ključna zato što je tada u Sarajevu osnovana Vilajetska štamparija, a počeli su se štampati i listovi i časopisi na narodnom jeziku i latiničnom i ćirilichnom pismu, od kojih su najpoznatiji bili *Sarajevski cvjetnik*, *Bosna* i *Bosanski Vjestnik*. Zahvaljujući njima “sedamdesetih godina XIX v. u BiH dolazi do prodora Vukove reformisane funkcionalne ćirilice koju prihvataju i Muslimani” (Jahić 1991: 22).

Novija literatura također ističe važnost ovog perioda za procese koji će uslijediti kasnije, u vremenu Austro-Ugarske. Tako Edina Solak smatra da su pored procesa osnivanja Vilajetske štamparije značajni i procesi reforme obrazovnog sistema, koja će za posljedicu imati i štampanje udžbenika koji će se koristiti u školama u Bosanskom vilajetu. Govoreći o nominaciji jezika u tom periodu, ona ističe da je “administracija kao govorni jezik najčešće spominjala bosanski (...)”, a “u školama je najčešće, prema izvještajima osmanske administracije, prisutan bosanski, dok je u srpskim preparandijama korišten i naziv srpski jezik” (Solak 2014: 61). Stav o “pomjieranju granice službene upotrebe jezika na prostorima današnje Bosne i Hercegovine i historijskog terena Bosanskog vilajeta” sa perioda austrougarske vladavine na kraj osmanskog perioda historije iskazuje i Alen Kalajdžija u svom radu koji tretira ovu temu (Kalajdžija 2016: 40). Razmatrajući problematiku statusa bosanskoga jezika u vrijeme osmanske vladavine, Jasmin Hodžić piše o nazivima jezika u vjerskoj literaturi tog vremena. S tim u vezi posebno navodi ilmihale i komentare ilmihala, tumačeći ih kao dio korpusa alhamijado-literature. U tom kontekstu, autor posebno ističe djela Omera Hume, koji se “zalagao za povoljan status bosanskog jezika u onovremenom školstvu (...)” i u čijim se djelima “direktno upućuje na bosanski jezik, kojeg zove ‘babin jezik’ (...)” (Hodžić 2018: 142). Također, u Bosni i Hercegovini u to vrijeme “nije bilo ni razloga za otpor Vukovim idejama koje su preferirale jezik kojim je najveći broj ljudi govorio (...)” (Šator 2004: 57).

Sve ovo govori da je već krajem osmanskoga perioda u Bosni i Hercegovini bila prisutna misao o tome da je bosanski jezik poseban idiom, koji se tih godina faktički koristi u literaturi, štampi, školstvu i nauci kao standardni idiom. Zbog toga se na Ljubušakov prosvjetiteljski rad s početka austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini može gledati kao na prirodan nastavak opisanih procesa početaka standardizacije bosanskoga jezika.

O izvorima i građi

Riječ *brošura* je romanizam i znači “mekano uvezana knjižica; knjižica o aktualnim dnevnim pitanjima” (Anić et al. 2002: 204). To je, dakle, obimom neveliko djelo, koje govori o aktuelnim društvenim

temama. Upravo ovakvim brošurama zapravo je i počela ukupna književna i kulturna djelatnost Bošnjaka u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave. Za to je prvenstveno zaslužan Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak,¹ “po mnogo čemu složena priroda, ali avantgardna i zanimljiva po tome što se u njemu kao prvom izvršio radikalni duhovni prelom između orijentalnog nasljeđa i zapadnjačke perspektive (...)” (Rizvić 1990: 40). U periodu od 1883. do 1893. godine, Ljubušak je štampao tri brošure: *Risalei Ahlak*,² zatim *Što misle muhamedanci u Bosni*,³ te *Budućnost muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*.⁴ Posljednje dvije brošure u novije vrijeme štampane su ponovo u knjizi *Muslimani u Bosni i Hercegovini*, koju je priredio Muhidin Džanko.⁵ U dosadašnjim ispitivanjima, odnos prema ovim brošurama je raznovrstan. Ta raznovrsnost zavisi od osnovnog polazišta pojedinog autora prema ovim tekstovima. Tako se u literaturi može pročitati da je *Risalei ahlak* “poučno djelce” nastalo “po turskom uzoru” (Maglajlić 1987: 13), zatim da je to “prva knjiga štampana našim današnjim pismom” (Isaković 2002: 267), odnosno da je to pouka “o pobožnosti, o štovanju, o laži, dvoličnosti i oholosti, skitnji i svima vrlinama i svima porocima u opšte” (Ćorović 2012: 151).⁶

¹ Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak (1839–1902), bio je publicista, sakupljač usmenih narodnih umotvorina, političar, prevodilac i značajan javni i kulturni radnik za vrijeme austrougarske uprave u BiH. Poticao je iz stare hercegovačke begovske porodice. Među prvima je shvatio važnost prihvatanja *novih vremena* za život i kulturu Bošnjaka i prilagođavanja evropeizaciji kulture koju je započela austrougarska administracija. Obavljao je i visoke političke dužnosti – bio je Vladin savjetnik i gradonačelnik Sarajeva u dva navrata. Među prvima je počeo pisati na bosanskom jeziku latinicom. Objavio je sljedeća djela: *Risalei ahlak* (1883), *Što misle muhamedanci u Bosni* (1886), *Narodno blago* (1887), *Boj pod Banjomlukom godine 1737.* (1888), *Budućnost ili napredak muhamedovaca u Bosni i Hercegovini* (1893), *Avdija. Poučna knjižica za školsku mladež* (1894), *Istočno blago* (1896–97). Svojim djelima odredio je pravac razvoja moderne bošnjačke književnosti i omogućio pojavu generacije latiničnih pisaca: Bašagića, Mulabdića, Hadžića, Catića i dr. Uz to, pokrenuo je i list *Bošnjak*, prvi bošnjački časopis štampan latinicom. (Rizvić 1990; Maglajlić 1987)

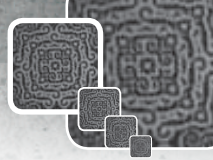
² *Risalei ahlak. Pouka o lijepom i ružnom ponašanju*, Sarajevo 1883. (u daljem tekstu skraćeno RA)

³ *Što misle muhamedanci u Bosni*, Sarajevo, 1886. (u daljem tekstu skraćeno ŠMM)

⁴ *Budućnost muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1893. (u daljem tekstu skraćeno BM)

⁵ Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, *Muslimani u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2012. Iz ove knjige ćemo navoditi primjere iz ovih brošura uz prethodno navedene skraćenoce.

⁶ Studija Vladimira Ćorovića o Ljubušaku napisana još 1911. godine i objavljena u izdanju Instituta za proučavanje Balkana u Sarajevu, preštampana je također u knjizi *Muslimani u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2012, str. 136–183. Pri daljem navođenju ove studije, koristit ćemo se ovim izdanjem.

Druge dvije Ljubušakove brošure – *Što misle muhamedanci u Bosni i Budućnost muhamedovaca u Bosni i Hercegovini* – u literaturi se najčešće određuju kao “politikološke brošure” čiji je sadržaj “političko-kulturološki” (Durić 1992: 127), zatim kao tekstovi “polemičko-socijalnog i kulturno-političkog karaktera”, koji su nastali kao “kritički refleks jednog bošnjačkog prvaka na izazove novog vremena (...)” (Džanko 2012: 14) te kao “karakterističan oblik odbrambeno-polemičke kritike u muslimanskoj publicistici i književnom stvaranju, koji će u toku cijelog razdoblja austrougarske vladavine egzistirati kao osobena dokumentarna kategorija pisane riječi (...)” (Rizvić 1990: 43).

Novija istraživanja ove brošure nazivaju “počecima bošnjačke publicistike”, koja se razvija “u kontekstu alternativnog artikuliranja sepstva nasuprot tuđim, vanjskim imaginativnim predstavama o Bosni i Bošnjacima (...)” (Kodrić 2018: 75). U kontekstu jezičkih proučavanja Ljubušakova djela, ove brošure se tematski određuju kao političke, a nazivaju se “izvornim Ljubušakovim tekstovima” (Čedić 1992: 166). S druge strane, upravo u ovim brošurama može se primijetiti piščeva “upotreba jezika kao instrumenta kulture”, zato što su to “pouzdana zasvjedočeni njegovi originalni tekstovi intelektualne proze” (Kuna 1992: 178). Navedene ocjene ovih tekstova svjedoče da je njihova uloga u ukupnom književnom radu Mehmed-bega Kapetanova Ljubušaka u dosadašnjoj literaturi dosta dobro proučena.

Ljubušakov odnos prema jezičkom pitanju

Ljubušakov odnos prema jeziku je veoma složen i može se posmatrati iz više perspektiva. Prva perspektiva su same jezičke osobine Ljubušakovih djela, koje u mnogome zavise od prirode nekog njegovog teksta: da li je to originalno djelo, prevod ili sakupljačka djelatnost u oblasti narodne književnosti. Ovakvo odvojeno posmatranje jezika u različitim žanrovima “omogućilo je da se utvrde jezičke sličnosti i razlike među njima, kao i mogući uticaji jezika narodnog blaga na tekstove prevoda i originalnih djela” (Čedić 1992: 166). To je vodilo ka općem zaključku da su glavne osobine jezika Ljubušakovih djela “naslonjenost jezika na

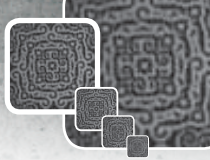
dijalekatsku situaciju i usmeno stvaralaštvo, uz nedosljedno poštivanje važećih normi (...)” (Čedić 2005: 401). Slična jezička slika nalazi se i u djelima drugih pisaca XIX vijeka u Bosni i Hercegovini.

Druga perspektiva posmatranja Ljubušakova odnosa prema jeziku je njegov utjecaj na književnojezičke procese u Bosni i Hercegovini u austrougarskom periodu. Poznato je da procesi standardizacije u Bosni i Hercegovini počinju još u krajem osmanske vladavine, a intenziviraju se uspostavom austrougarske administracije. S druge strane, sam Ljubušak je od početka svog javnog angažmana bio značajna i utjecajna ličnost u samom austrougarskom administrativnom aparatu. Ljubušakov značaj za te procese izvire iz njegove ukupne životne i kulturne filozofije, odnosno stava da je potrebno prilagoditi se novonastalim okolnostima. On je to pokazao u vlastitim djelima koja je štampao narodnim jezikom i latiničnim pismom, pa je stoga i logično da je Ljubušak “bitno uticao na preusmjerenje razvoja književnog jezika u austrougarskom periodu” (Jahić 1991: 23). Drugi značajan Ljubušakov doprinos u tom pravcu jeste popularizacija latiničnog pisma i početka sakupljačkog rada na polju narodne književnosti u bošnjačkoj kulturnoj sredini. Zbog ovog svog angažmana često je poređen sa Vukom Karadžićem. Na tom planu insistirao je da se latinica treba učiti jer je to neminovnost novog vremena, a poznato je da je sva svoja djela štampao upravo latinicom, a neka – poput drugog izdanja *Narodnog blaga* – i ćirilicom.⁷

Značajan doprinos jezičkim pitanjima Ljubušak je dao i kao član Vladine Komisije za jezik. Ta komisija je formirana 1883. godine kako bi riješila pitanje izbora između fonetskog i etimološkog pravopisa. Izbor bio je izuzetno delikatan u kontekstu odluke kojim pravopisom će se štampati bosanskohercegovački udžbenici u austrougarskom periodu.⁸ Međutim, ta pitanja su faktički već bila riješena

⁷ Latinično izdanje *Narodnog blaga* štampano je 1887. godine, a ćirilčno 1888.

⁸ Ovo pitanje je također ranije bilo aktuelizirano. Šezdesetih godina XIX vijeka osmanska vlast štampala je i udžbenike (*Prva čitanka za osnovne škole u vilajetu bosanskom, Bukvar za osnovne škole u vilajetu bosanskom*), a oba su štampana ćirilicom u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu. Zato će “ta kratka pravopisna tradicija biti veoma značajna za dalji razvoj pravopisne norme, što će se vidjeti nakon dolaska Austro-Ugarske” (Šator 2004: 67). Za štampanje ovih knjiga i općenito za ovakav pravac početaka standardizacije u Bosni i Hercegovini zaslužan je Miloš Mandić, koji je “znatno uticao na stabilizaciju Vukovog jezika u Bosni, koja je njegovo pismo, pravopis i tip jezika usvojila 1866, dvije godine ranije nego Srbija (...)”, što se “odvijalo na glavnim književnojezičkim frontovima: u sredstvima javnog informisanja, u školstvu i u državnoj administraciji” (Okuka 2005: 290).

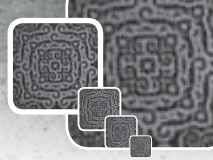

zahvaljujući reformama osmanske administracije šezdesetih godina XIX vijeka, kada se “turska vlast opredijelila za narodni jezik, vukovski tip ćirilice, te za fonetski pravopis (...)” (Šator 2004: 59). Prema odluci Zemaljske vlade, komisiju su činili “Antun Vuković vitez Vučedolski, vladin savjetnik kao predsjednik povjerenstva, vladin savjetnik ad honores Mehmed beg Kapetanović Ljubušak, vladin tajnik Kosta Hörmann, arhimandrit Đorđe Nikolajević, vjeroučitelj fra Alojzije Mišić, urednik zvaničnih novina Ivan V. Popović, namjenski učitelj realne gimnazije Franjo Vuletić, vladin perovođa Ljuboje Dlustuš, potonji kao perovođa povjerenstva” (Šator 2004: 78). U sastavu ove komisije bile su ličnosti lojalne austrougarskom državnom aparatu, visoki činovnici, predstavnici svih naroda u Bosni i Hercegovini, među njima i književnici, novinari, pedagozi, kao i budući autor *Gramatike bosanskoga jezika* Franjo Vuletić. Komisija je “održala osamdeset sjednica”, a zapisnici sa ovih sjednica predstavljaju “jedan od najdragocjenijih dokumenata iz istorije srpskohrvatskog jezika u Bosni i Hercegovini iz toga vremena” (Papić 1991: 65). Na sjednicama komisije vodile su se žive rasprave o tome koje pravopisno načelo bi bilo primjerenije za jezik kojim se govori u Bosni i Hercegovini. Zato su se formirala dva tabora: “za etimološki pravopis bili su Dlustuš, Hörmann i Mišić, a za fonetski Popović, Vuletić i Nikolajević, dok je Ljubušak predlagao u jednom trenutku da se latinicom piše etimološki, a ćirilicom fonetski” (Šator 2004: 79). Ovakav Ljubušakov stav znači da se on u radu Komisije za jezik zalagao za kompromisno rješenje, kojim bi se uvažile sve bosanskohercegovačke različitosti, s jedne strane, a sa druge strane vidi se da je insistirao na ravnopravnosti latinice i ćirilice. Poznato je da je iste godine Komisija usvojila odluku o fonetskom pravopisnom principu u Bosni i Hercegovini. U sklopu ove perspektive posmatranja je i Ljubušakov odnos prema normi. Naime, nakon usvajanja odluke o fonetskom pravopisu, Vlada je 1890. godine stampala i *Gramatiku bosanskoga jezika*, koja se u mnogome oslanjala na Vuk-Daničićeve jezičke principe i na taj način normirala jezik u Bosni i Hercegovini. Kad je riječ o samom Ljubušakovom odnosu prema toj normi, u literaturi je primijećeno da će Ljubušak poslije toga “izmijeniti svoj način pisanja i primjenjivat će pravopisne odredbe iz ove *Gramatike*” (Šator 2004: 100).

Treća perspektiva Ljubušakovog odnosa prema jezičkom pitanju je sama njegova jezička svijest. U tom smislu su značajna svjedočanstva Ljubušakovih savremenika o tome kakvo je bilo njegovo shvatanje jezika u tom vremenu. U svom tekstu o Ljubušaku, Edhem Mulabdić piše da je on u razgovorima “najradije razmrsviao štokakve jezičke zakučice” (Mulabdić 1902: 595). Pri tome se posebno osvrtao na “izvrtanje govora”, koje je bilo prisutno u tadašnjoj štampi pod utjecajem njemačkog jezika. Mulabdić navodi jedan primjer u kojem je Ljubušak reagovao na taj negativni utjecaj stranog jezika na jezik štampe u austrougarskom periodu. Naime, u jednom razgovoru bila je pročitana rečenica u kojoj se govori da je “nekakvo društvo išlo u lov na tetrebove”. Ljubušak je na to odgovorio: “Ja ne znam njemački, ali sve mi se čini da je taj, što je to pisao, njemački mislio. Tako se u nas ne kaže, već otišli u tetrebove, ili otišli da love tetrebove” (Mulabdić 1902: 596). Ovdje vidimo da je Ljubušak reagovao na pogrešnu upotrebu padeža i glagolsku rekciju koja može doživjeti promjene pod utjecajem stranih jezika.

Mulabdić navodi i Ljubušakovo mišljenje o pitanju glasa *h*, odnosno tendenciji da se taj glas ne govori tamo gdje mu je po etimologiji mjesto. Ta tendencija je bila posebno prisutna kod bosanskohercegovačkih kršćana u to vrijeme. Ljubušak bi o tome, prema Mulabdićevom svjedočenju, rekao: “Eto nek neće da rekne Mehmed, Hasan, Hamid i.t.d., već Memed, Asan... to su mu, reći ću, tuđe riječi, ama što svoje nakazi, Bog mu pamet rasvijetlio! Veli lako (lahko), meko (mehko), bua (buha), muva (muha), uvo, uveta (uho, uha), a opet odok, bik (odoh, bih), pa onda Hava (Ava), hat (at)...” (Mulabdić 1902: 596). To znači da je Ljubušak reagovao na nepotrebno izbacivanje glasa *h* iz riječi gdje mu je po etimologiji mjesto i njegovo zamjenjivanje drugim glasovima, što je mijenjalo fizionomiju pojedinih riječi. Ta tendencija je išla do mjere da je sam Ljubušak govorio da takve primjere “ne će kazati ni Vuk, da je živ” (Mulabdić 1902: 596). Slične stavove Ljubušak je iznosio i na sjednicama pomenute Komisije za jezik. Tako Mitar Papić piše da je član te komisije Ljuboj Dlustuš u svom memoarskom članku navodio da je Ljubušak na sjednicama jezičke nedoumice rješavao često na efektan način

u smislu da svaki razgovor “začini kakvom pričom ili poslovicom, pa tako dosta puta pritvrđi što rekne ili osvijetli što se tražilo” (Papić 1991: 66).

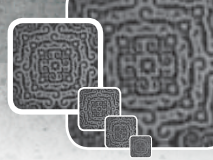
Ljubušak je zanimanje za jezik pokazivao i u vlastitim djelima. U zbirci *Prirodno blago* ispoljena su “Ljubušakova dijalektološka interesovanja” (Maglajlić 1987: 29), a u sklopu zbirke *Istočno blago* nalazi se i tekst pod naslovom *O bogastvu našega jezika*, u kojem Ljubušak navodi veliki broj različitih sinonima za pojedine riječi našeg jezika (oči, pisanje, glas, imena životinja i sl.). U ovom članku inače se daje značajna onomastička građa. Ovome treba dodati i tekst iz 1883. godine pod naslovom *Imena sela u Bosni i Hercegovini*, sa 4925 abecedno poredanih naziva sela u Bosni i Hercegovini, što predstavlja značajan izvor za proučavanje toponimije.⁹ Sve ovo govori da je Ljubušak bio književni stvaralac sa jakim osjećajem za jezičku pravilnost i izvornu narodnu riječ.

Pitanje naziva jezika

Ovo pitanje bilo je jedno od najosjetljivijih koje je trebala riješiti nova austrougarska vlast u Bosni i Hercegovini. Pitanje naziva jezika bilo je važno ne samo zbog toga što je ono na simbolički način bilo važno za sve narode u Bosni i Hercegovini već i zbog toga što se putem toga naziva mogao i vidjeti širi plan kulturne politike koji je Austro-Ugarska željela provesti u nacionalno šarolikom bosanskohercegovačkom društvu. Također, nominacija jezika je bila usko povezana i sa pitanjem nacionalnih pokreta, kako u samoj Bosni i Hercegovini, tako i u susjedstvu. Zato i nije čudno što je nominacija jezika u to doba “podrazumijevala prije svega političku borbu, tako da je ‘osvojena nominacija’ postajala politička tekovina” (Solak 2014: 105). Pored toga, uz naziv jezika bilo je tijesno povezano pitanje školstva, odnosno štampanja školskih udžbenika. U tom pitanju bilo je dosta lutanja, koja su uglavnom bila uvjetovana vanlingvističkim, posebno političkim razlozima. O tome svjedoči i podatak da

⁹ Članak *O bogastvu našega jezika* preštampan je u drugoj knjizi *Istočnog blaga*, Sarajevo, 1987, str. 180–185, a tekst pod naslovom *Imena sela u Bosni i Hercegovini* štampan je u već pomenutoj knjizi *Muslimani u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2012, str. 79–134.

se “za vrijeme Kalajeve vladavine u Bosni i Hercegovini pojavljuje preko trideset imena i varijacija za jezik Srba, Hrvata i Muslimana” (Okuka 1991b: 55). Već 1879. godine, jezik u Bosni i Hercegovini je nazivan *hrvatski*, a ta etiketa je brzo napuštena. U periodu nakon toga pojavljuje se etiketa *bosanski zemaljski jezik*. Ta etiketa ima svoje dvije specifičnosti. Prva je da je riječ o užem terminološkom određenju u odnosu na naziv *bosanski jezik*, jer je “riječ (u komunikacijskom smislu) o internom jeziku pokrajine”, pri čemu “terminoelement zemaljski, u ovom trosložnom terminu, osim sužavanja značenja, ne unosi u nominaciju jezika neku svoju specijalnu, relevantnu semiotičku vrijednost” (Stančić 1991: 102–103). S druge strane, taj naziv je bio “najčešći u državnim institucijama i školama” (Solak 2014: 105). Poslije štampanja *Gramatike bosanskoga jezika* iz 1890. godine, naziv *bosanski jezik* se stabilizira i ostaje zvaničan naziv za jezik u Bosni i Hercegovini sve do oktobra 1907. godine, kada se jezik naziva *srpsko-hrvatski*, što ostaje zvanični naziv do kraja austrougarske vladavine. Međutim, posebnom odlukom vlade iz novembra iste godine, Bošnjacima je “bilo dopušteno da u okviru svojih samoupravnih institucija narodni jezik i dalje nazivaju bosanskim” (Juzbašić 1973: 40). Naravno da su bile u opticaju i druge etikete, posebno *srpski jezik*, *hrvatski jezik*, *srpskohrvatski jezik*, što ima veze sa utjecajima i nacionalnim pokretima iz susjednih država Hrvatske i Srbije, koji su se oslikavali u bosanskohercegovačkoj štampi i ukupnoj kulturnoj djelatnosti. Ipak, sami bošnjački pisci, među kojima i Ljubušak, imali su veoma razvijenu svijest o svom posebnom, neorijentalnom jeziku, bliskom jezicima kojim govore Hrvati i Srbi. Zbog toga su vrlo rano u časopisima bile vidljive različite preferencije u vezi sa prestižom nekog naziva za jezik, u smislu da hrvatski listovi i časopisi preferiraju etiketu *hrvatski jezik*, srpski listovi *srpski jezik*, a bošnjački listovi, među kojim se posebno ističe *Bošnjak*, list koji je utemeljio Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, preferirali su etiketu *bosanski jezik*. Tu etiketu koristila je i “literatura iz muslimanskih konfesionalnih škola” (Stančić 1991: 111). Istovremeno, *Bošnjak* je “tvrdio da su Srbi i Hrvati za osnovu svog književnog jezika uzeli bosanski jezik, ali su ga jedni nazivali

srpskim, a drugi hrvatskim” (Imamović 1997: 76). Sve ovo govori da je situacija u pogledu naziva jezika, u vrijeme kad je Ljubušak pisao svoje brošure, bila iznimno složena. Ta njena složenost uvjetovat će i njegov oprezan pristup prema tom pitanju, konkretnije iskazan u samim tekstovima brošura.

O jeziku u *Risalei ahlak*

U samoj brošuri *Risalei ahlak* ne govori se posebno o jeziku, jer je to tekst koji ima prvenstveno didaktički karakter. Ono što je karakteristično za ovu brošuru jeste da je ona sastavljena od 34 teksta, koja predstavljaju “kratke etičko-didaktičke prozne medaljone, vezane za određene pojmove religioznog, moralističkog, prosvjetnog, poučnog, socijalnog, plemenitog, humanog i zdravstvenog karaktera” (Rizvić 1990: 48). Ova knjiga je “kao tradicionalni udžbenik bila namijenjena učenicima mekteba, samo je ovog puta, umjesto na turskom, bila na narodnom jeziku” (Rizvić 1990: 47). Sama namjena knjige odredila je njen karakter. Kad je riječ o jeziku, zanimljivo je da je sam naslov knjige, kao i naslovi svih tekstova u njoj, ostvaren dvojezično, tj. napisan na bosanskom i turskom jeziku. U naslovima tekstova su istaknuti pojedini pojmovi koje tekst tematizira: *Pouka o lijepom i ružnom ponašanju*. (*Risalei ahlak*) (RA, 1), *Pobožnost*. – (*Ibadet*), *Znanje*. – (*Ilim*) (RA, 7), *Štovanje*. – (*Rijaet*), *Laž*. – (*Ćizb*) (RA, 8–9).¹⁰ Vidimo da su pojmovi dati dvojezično, tj. na bosanskom i turskom jeziku. Već sama ta činjenica upućuje na važnu namjeru pisca knjige da pojmovima iz turskog jezika, od kojih su neki i vjerski termini i kao takvi sigurno poznati i ukorijenjeni u narodnom govoru, pridruži nazive na bosanskom jeziku. Paralelnim ispisivanjem ovih naziva ističe se ravnopravnost, odnosno potreba da se naglasi da svaki turcizam ima svoj ekvivalent u riječima ili sintagmama bosanskog jezika. U naslovima tekstova riječ je o turcizmima, od kojih su neki (kao *ilum*, *ibadet*) i danas u upotrebi u bosanskom jeziku. Ovo

¹⁰ Navedene riječi u *Rječnicima bosanskoga jezika* znače sljedeće: *ahlak* = moral (Isaković 1992: 45), *ibadet*, *ibadat* = vršenje islamskih dužnosti (Isaković 1992: 172), *ilum* = nauka, znanje, znanost (Jahić 1999: 270). Riječi *rijaet* i *ćizb* nisu zabilježene u navedenim rječnicima. U Isakovićevu rječniku nalazimo na objašnjenje Ljubušakove prevedene riječi *štovanje* = poštovanje (Isaković 1992: 409).

prisustvo dvojezičnih naziva u tekstu važno je iz više razloga: najprije sama namjena knjige za učenike koji idu u vjersku školu nametala je obavezu da termini povezani sa značenjima iz vjerskog života budu u svom izvornom jezičkom obliku, tj. na turskom jeziku. Drugo, oni nisu nepoznati širim narodnim masama; štaviše, i tada, kao i danas, koegzistirali su naporedo sa nazivima na bosanskom jeziku. Treće, sam kontekst u kojem je knjiga objavljena (1883. godina, vrijeme početka austrougarske okupacije), bio je blagonaklon prema dvojezičnim publikacijama. Naime, to je bilo vrijeme kada je austrougarska vlast, u pokušaju da se približi Bošnjacima, dozvoljavala štampanje listova i časopisa dvojezično – na našem i turskom jeziku. Neki od tih časopisa bili su *Vatan (Domovina)*, *Musavat (Jedinstvo)*, *Rehber (Putokaz)*, *Muallim (Učitelj)*. U to vrijeme, turski jezik za Bošnjake značit će “više psihološku nego stvarnu jezičku vezu sa istokom kao religioznom maticom i njegovom duhovno-kulturnom sferom (...)” (Rizvić 1990: 30). S druge strane, upravo Ljubušakovo insistiranje na štampanju publikacije na bosanskom jeziku i latiničnim pismom označit će početak jednog procesa koji se u kontekstu bošnjačke kulture može nazvati “radikalnije odvajanje od orijentalne književnojezičke tradicije” (Jahić 1991: 22). To znači da se ovom brošurou u jezičkom pogledu, samim njenim nedosljedno izvedenim (dvo)jezičkim konceptom najavljuje početak razvijanja svijesti o svom slavenskom jeziku, koji je različit od orijentalnih jezika. Upravo je Ljubušak ovom knjigom, odnosno opredjeljenjem da se ona štampa na ovaj način, doprinio tome da se afirmira stvaranje na narodnom jeziku. Uz to, vrlo bitan segment je bio i taj što je brošura štampana latiničnim pismom, što zapravo pokazuje namjeru da se kulturna akcija u budućnosti veže uz aktuelnu administraciju, a s druge strane pokazuje i kurs evropeizacije bošnjačke književnosti, “jer su se u Evropi gotovo svi kultivisani jezici koristili latinicom” (Šator 2004: 72).

U samoj brošuri ne možemo pročitati neki konkretniji i jasniji stav o jezičkom pitanju, jer je profil knjige takav da jezičko pitanje nije u prvom planu. Ipak, na samom početku brošure, o jeziku se govori općenito kao o važnoj odrednici čovjekove duhovnosti: *Ali čovjek se od životinje odvaja znanjem, pameti, mislima i govorom riječi* (RA, 1).

Ovaj općeniti stav zapravo potcrtava koliko je jezik bitan faktor za ukupnu čovjekovu duhovnost. S druge strane, u tekstu *Psovke i ružan govor* – (*Bed-zebanluk*) ističe se važnost lijepog govora: *Od psovke i ružna govora treba veoma jezik čuvati, jer je to grdan grijeh, te ne valja takve riječi ni psovke izgovarati ni drugima vrsnicima* (RA, 16). Ovo je također još jedan općeniti stav o jeziku, tačnije o lijepom govoru kao sredstvu čovjekova kultiviranog ponašanja. Na kraju teksta, navedene su dvije narodne poslovice, koje govore o toj temi: *U jeziku je med i jed. Najveća muka dolazi s jezika*. Ove poslovice imaju za cilj da potcrtaju didaktičku poruku cijelog teksta. Sličan je i tekst pod naslovom *Budi na riječi* – (*Vefačarluk*). U tom tekstu se govori o važnosti toga da se čovjek drži vlastitog obećanja i vlastite riječi. Na kraju teksta, poslovice *Ljudi se vežu za jezik, a volovi za rogove* (RA, 19) naglašava samu poentu teksta. Ovdje se također jezik tretira općenito, kao duhovna svojina čovjekova, a naglašava se važnost lijepog govora i održavanje obećanja, što ima snažnog uporišta i u vjerskom moralu.

Analizirani primjeri pokazuju da u ovoj brošuri Ljubušak govori općenito o jeziku i govoru. Jezik najprije tretira kao značajno duhovno obilježje čovjeka, zatim u sklopu pitanja o ljudskom ponašanju, a naročito o moralnom ponašanju. Tu se posebno ističe važnost lijepog govora i navode se narodne poslovice o jeziku (i govoru). Sam karakter i namjena knjige pogoduju načinu njegovog kazivanja o temi, budući da su “pouke u ovoj knjizi iznesene razgovijetno i direktno, sa nekim racionalnim duhom, koji se slaže sa duhom narodne poslovice” (Rizvić 1990: 48). Ima i mišljenja da su pouke iznesene u ovoj knjizi “suve, suviše direktne, i mnogo oskudne (...)” (Ćorović 2012: 151), što ne umanjuje vrijednost ove brošure i stavova o jeziku iznesenih u njoj.

O jeziku u brošuri *Što misle muhamedanci u Bosni*

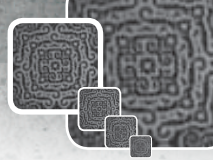
Druga Ljubušakova brošura pod naslovom *Što misle muhamedanci u Bosni* objavljena je 1886. godine u Sarajevu. Ona je, kako to piše u podnaslovu, napisana kao *Odgovor brošuri u Lipskoj tiskanoj pod naslovom “Sadašnjost i najbliža budućnost Bosne”*. Ova anonimna

brošura je objavljena u Lajpcigu iste godine i pisana je na njemačkom jeziku, a “brošuru je (...) u izvodima objavio ‘Obzor’, br. 12–18, 16–23. 1. 1886” (Imamović 1997: 115).¹¹ Lajpciška brošura, prema pisanju Muhsina Rizvića, propagira sljedeće stavove: “Muslimani su neprijatelji Monarhije, anacionalni su i ispoljavaju se samo po vjerskom principu, nesposobni su, žive o tuđem radu, ne treba ih sprečavati da se sele u Malu Aziju; s druge strane, pravoslavni imaju velikih mana, te budućnost Monarhije u Bosni treba zasnivati na katoličkom elementu” (Rizvić 1990: 42).

Zbog ovoga je “Mehmed beg Kapetanović osjetio potrebu da odgovori na taj napad i da uzme u obranu svoj muslimanski elemenat” (Ćorović 2012: 151). Ćorović dalje primjećuje da je u Kapetanovićevom odgovoru “kazano mnogo istine i sa naglaskom se odgovaralo na neopravdane, denuncijatske i prozelitske napadaje, kakvih je na nas bilo više” (Ćorović 2012: 152). Jedinu zamjerku Ćorović je vidio u činjenici da je, prema njegovom mišljenju, Kapetanovićev odgovor “suviše podanički, suviše neiskren”, uz “netačnost: da se Muslimani osjećaju kao narodnost” (Ćorović 2012: 153). Već i u prvim reagovanjima na ovu brošuru, kritika je, s jedne strane, shvatala opravdanost ovog odgovora, a sa druge strane negirala neke od postavki koje je Kapetanović iznio u toj brošuri.

Novija ispitivanja lajpcišku brošuru nazivaju “orijentalističkim pamfletom”, koji je postao “ustaljeni publicistički žanr u osamdesetim godinama 19. stoljeća” (Džanko 2012: 14–15). Također, navodi se da je Ljubušak bio tada “jedini bošnjački intelektualac koji se mogao suprotstaviti takvoj vrsti antibošnjačke pamfletističke literature, što je kasnije protumačeno kao njegovo dodvoravanje austrougarskoj vlasti (...)” (Džanko 2012: 15). Sam jezik kojim je napisana brošura je također zanimljiv: kad je riječ o pravopisu, u ovom tekstu “miješaju se vukovska norma i uzusi zagrebačke filološke škole” (Čedić 1992: 166), a primjetno je i “relativno živo prisustvo internacionalne leksike u jeziku Mehmed-bega Kapetanovića, a time i

¹¹ Uprkos brojnim pokušajima, nismo mogli pronaći ove prevedene dijelove brošure iz zagrebačkog lista *Obzor*, pa smo primorani koristiti sekundarnu literaturu prilikom govora o stavovima iz ove brošure na koju je reagovao Ljubušak.

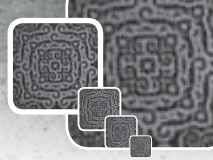
prodiranje evropskog duha u književnu riječ Muslimana (...)” (Kuna 1992: 180).¹² Pored samih jezičkih osobina brošure, jako su značajni i stavovi o jeziku koje pisac u ovom svom tekstu iznosi. Budući da govori o svim važnim temama Bošnjaka u prošlosti i sadašnjem trenutku (vjera, narodnost, historija, kultura, tradicija), logično je da se Ljubušak u ovoj brošuri dotakao i jezičkog pitanja.

Najprije Ljubušak reaguje na tezu o jeziku iz Lajpciške brošure koja glasi: (...) *bosansko-hercegovačko cijelo pučanstvo spada na jedno jedino pleme, govori jedan jedini jezik: hrvatski ili srpski, skupa sa Hrvatima i sa Srbima tvori hrvatsko-srpsku ili južno-slavenski granu velike slavenske obitelji* (ŠMM, 56). Iz ovih navoda je vidljivo da autor brošure zauzima sljedeće stavove o Bošnjacima: oni nisu

¹² Primjeri za ove ocjene mogu se lahko pronaći u tekstu. Već na početku teksta, Ljubušak miješa etimološki i fonetski pravopisni princip: *I mi smo čitali one izvratke u listu Obzoru br. 12, 13, 14, itd. koji su priopćeni iz one brošure u Lipskoj nedavno štampane pod naslovom ‘Sadašnjost i najbliža budućnost Bosne’, te smo kroz rečeni mnogocijenjeni list obširno razumili (...)* (ŠMM, 53). Od elemenata vukovske norme, prisutni su novi nastavci u pluralskim padežima: *Toga će dosta vidjeti gospodin pisac kod muhamedanaca u ruskoj vojsci (...)* (ŠMM, 55), (...) *sreća i razvoj Bosne mogu se zajamčiti samo onda ako se različiti po vjeri i staležu njezini slojevi bratimski sporazumiju o reformama (...)* (ŠMM, 55). Tu su i odgovarajući dijalekatski i predstandardni oblici: *Neka se gospodin pisac lijepo ogleda u posljednjem bugarsko-srbskom ratu; da li se nijesu vjerno i junački vladali u bugarskoj vojsci nalazeći se muhamedanci* (ŠMM, 55). Tu je i kolebanje u pisanju glasa *h*: *Na ovo je sasma lahko dati odgovor (...)* (ŠMM, 65), odnosno: *to se ne može tako odma poprijeko osuditi (...)* (ŠMM, 71), te prisustvo turcizama i dijalektizama: *Kad muhamedanci pođu samo u Carevu džamiju da klanjaju, vidjeo bi svako ko je u Sarajevu dolazi, kako zaduši sokak i careva ćuprija; u koliko golemom broju idu se Bogu moliti* (ŠMM, 63). Prisutni su i primjeri pojedinih frazema i ustaljenih izraza: *Suviše dolazi mi na pamet, kad sam bio neke godine u Beču (...)* (ŠMM, 60), odnosno: *Tražeć u jaju dlaku i na svaki način osuđujuć nas na progonstvo i to veli pisac (...)* (ŠMM, 64). Iz ovog kratkog pregleda, možemo primijetiti da jezički izraz koji Ljubušak koristi u ovoj brošuri u potpunosti odgovara glavnim karakteristikama jezika bošnjačkih pisaca krajem XIX i početkom XX vijeka. Uprkos tome, Čorović u svojoj studiji tvrdi da “ni jezik Mehmed bega Kapetanovića ne vrijedi mnogo” (Čorović 2012: 162), a mnoge navedene karakteristične osobine jezika ovog pisca, naziva (po)greškama, “koje se nalaze štampane ali nijesu u rukopisu” (Čorović 2012: 162), čime zapravo priznaje i na primjerima pokazuje da se i u Ljubušakovim štampanim djelima primjećuju ispravke u odnosu na originalni piščev rukopis. Među tim greškama su jezičke osobine koje pripadaju dijalekatskoj bazi (*počme*), ili oblici pridjevsko-zamjeničke deklinacije (*kratkiye rukava*, rukopis), odnosno (*kratkih rukava*, štampano). Kolebanja u ovim oblicima su karakteristična “općenito za jezičku praksu 19. v.(...)” i “uglavnom imaju oslonac u široj dijalekatskoj bazi” (Halilović 1991: 106). Sličnu “pogrešku” Čorović navodi i kad u Ljubušakovu tekstu pronalazi oblike kratke množine (*vole*, mj. *volove*), iako je poznato da je kratka množina jedna od karakterističnih osobina jezika narodne poezije, kao jednog od izvora Ljubušakova književnojezičkog izraza.

poseban narod, jedan su isti narod sa Srbima i Hrvatima, jezik im je isti kao kod Hrvata i Srba i naziva se hrvatski ili srpski. Ove teze se zapravo mogu povezati sa fenomenom nacionaliziranja Muslimana, u smislu da se oni trebaju opredijeliti na jednu ili drugu stranu. Na ove navode Ljubušak odgovara na sljedeći način: *U tome se potpuno slažem; zaista ne može nitko opovrći ni zaniijekati, da nijesmo svi jedno jedino pleme, al je samo pitanje dal govorimo hrvatski ili srpski. Doduše i na to nam je žao, što nije pisac izrično kazao, da malne sve staro bosansko plemstvo i vlastela, spada samo k muslimanskom elementu dan danas u Bosni* (ŠMM, 56). U svom odgovoru, Ljubušak ne negira slavensko porijeklo Bošnjaka i njihovu pripadnost južnoslavenskoj jezičkoj grupi. Međutim, suprotstavlja se terminu **hrvatski ili srpski** za naziv jezika kojim govore Bošnjaci. On se zapravo pita da li je tačno i korektno nazivati jezik kojim govore Bošnjaci nazivom hrvatski ili srpski, a ne negira da se radi o jeziku koji je sličan srpskom i hrvatskom. To znači da se opet problematizira naziv jezika. Inače, ovaj naziv **hrvatski li srpski jezik** predstavlja svojevrsnu “mutaciju termina srpskohrvatski jezik”, koja je bila “tada frekventna u Hrvatskoj” i “ovjerena u tekstovima poznatih bosanskohercegovačkih lingvista tog vremena J. Dujmušića, M. Milasa i N. Simića” (Stančić 1991: 111). Govoreći o Mehmed-paši Sokoloviću i njegovom ugledu na sultanovom dvoru, Ljubušak kaže da se za vremena njegova vezirovanja u njegovoj velikoj kancelariji u Carigradu *našijem jezikom govorilo* (ŠMM, 57). Vidimo da Ljubušak u ovoj prilici ističe neutralnu etiketu *naš jezik*, mada je iz literature poznato da se naziv bosanski jezik koristio u “muslimanskoj aljamijado književnosti i u književnosti na orijentalnim jezicima (...)” (Stančić 1991: 107). Također, historičari bilježe da se sredinom XVII vijeka “turski jezik rijetko kad čuje na sultanovu dvoru, jer su cijeli dvor i većina magnata bili iz zemalja u kojima se govorio slavenski” (Nakaš 2005: 161). Na sljedećoj stranici brošure Ljubušak opisuje svoje viđenje jezika. On kaže da veleposjednička klasa, između ostalog, *živi čuvajući starinu o dobru i zlu svojih pradjedova, čuvajući njihove krijeposti, običaje, jezik, – pravo rečeno, sve ono što je vjekovito i neumrla duša naroda* (ŠMM, 58). Ovdje se daje jedan uopćen Ljubušakov stav o jeziku.

On smatra da je jezik važan element identiteta jednog naroda; pri čemu je to pojava koja je vjekovita, što znači da ima svoju prošlost i da se u njemu čuva prošlost tog naroda, a sa druge strane, u jeziku se čuva neumrla duša naroda, što implicira da je Ljubušakovo shvatanje jezika romantičarsko, karakteristično za XIX vijek, vrijeme u kojem je ovaj tekst nastao. To znači da je Ljubušak vjerovao u humboltovsku tezu prema kojoj “istoriju jezika treba najtešnje povezivati sa istorijom nacionalne kulture” (Ivić 2001: 61).

Govoreći o napretku školstva do kojeg je došlo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave, Ljubušak spominje i *Risalei ahlak*, svoju prvu štampanu brošuru: *A da i sami za napredak naše djece radimo, vidi se iz toga što su po svim okružjima ustrojeni muhamedanski školski odbori, te je nazad 3 godine izdao sarajevski odbor naučnu knjižicu pod imenom ‘Risalei ahlak’ na našem jeziku za mladež osnovnih škola, koju su knjižicu sa svih strana begenisali (odobrili)* (ŠMM, 69). U ovom dijelu brošure, Ljubušak još jednom potvrđuje svoju glavnu misao, a to je da se književnost treba pisati na narodnom jeziku. Također, vidljivo je da u ovom kontekstu koristi neutralnu etiketu *naš jezik*, a samu brošuru određuje kao *naučnu knjižicu*.

Na kraju Ljubušak navodi da je cilj ove brošure *da skinemo sa sebe i odbijemo onu bijedu, koju je htjeo tobožnji novi reformator sa svojom brošuroum na nas baciti, te smo sada ovako sasvim jednostavno – maternjim jezikom – ovu misao na javnost istaknuli* (ŠMM, 75). U ovom dijelu teksta prisutna je etiketa *maternji jezik*, što je još jedna neutralna etiketa. Kad je riječ o nazivima jezika, vidimo da u ovoj brošuri Ljubušak uglavnom primjenjuje neutralne nazive *naš jezik*, *maternji jezik*, što su “etikete koje, u suštini, nemaju ni vrijednost ni status termina, ali ih sticajem okolnosti u određenim sociopolitičkim uvjetima (...) stiču” (Stančić 1991: 99). Inače, ove neutralne etikete bile su najrasprostranjenije u Vladinim listovima i publikacijama, a njihovo prisustvo u Ljubušakovom tekstu može se objasniti samom namjenom teksta, gdje je naziv jezika tek jedno od pitanja na koje se pisac osvrće, ali i u određenoj mjeri Ljubušakovom bliskošću sa austrougarskom vlašću.

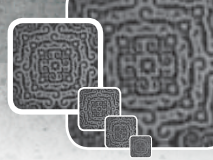
O jeziku u brošuri *Budućnost muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*

Brošuru pod ovim naslovom Ljubušak je štampao 1893. godine i “vrlo je zanimljivo da Brošura zapravo ima tri različita podnaslova” (Džanko 2012: 18), a to su:

1. *Namijenjeno na ogled nekim našim zemljacima;*
2. *Druga brošura od Muhamedovca izdata na bosanskom jeziku u Sarajevu;*
3. *Namijenjeno za pouku i ogled nekoj našoj braći Bošnjacima i Hercegovcima.*

Kao što možemo primijetiti, u ovoj brošuri je naziv jezika istaknut već na naslovnoj stranici i nedvosmisleno je da Ljubušak u ovom tekstu preferira naziv *bosanski jezik*. Isto tako, u reprint-izdanju ove brošure, čitamo sljedeću napomenu priređivača: *Pri priređivanju ove knjige trudili smo se da zadržimo jezik i stil originala. Odstupanje smo napravili pri pisanju znaka “đ” koji je u originalu pisan grafemima “gj” ili “dj”, kako bi čitalac lakše pratio sadržaj teksta* (BM, 28). Ova napomena govori da je Ljubušak u samom tekstu brošure primjenjivao pravopisna i grafemska rješenja iz Vuletićeve *Gramatike bosanskoga jezika*, gdje se za glas *đ* koriste ovi digrafi. U ovoj brošuri će se iskazati “Kapetanovićeve koncepcija bosanske narodnosti” (Rizvić 1990: 45).

Brošura je “trebala mobilizirati sve Bošnjake u BiH i na Balkanu da prihvate realitet novog vremena, kako bi kao etnos imali budućnost u novoj konstelaciji odnosa nakon decenije i pol vladavine Austro-Ugarske u Bosni” (Džanko 2012: 18). U njoj pisac “zastupa nacionalne interese”, a “prožeta je tipičnim Ljubušakovim prosvjetiteljskim duhom (...)” (Durić 1992: 128). S druge strane, Ćorović smatra da je ova brošura pisana “za okupacionu upravu”, a u njoj se Ljubušak “djelomice suviše ispoljavao, služio se pretjerivanjem, negdje pokornom hvalom, a u najviše slučajeva vrlo primitivnom logikom” (Ćorović 2012: 168). Također, on smatra da je “u svom bosanstvu

Mehmed beg Kapetanović u ovoj brošuri dotjerao najdalje” (Ćorović 2012: 169). On također navodi da je ova brošura bila jako popularna među čitaocima i kaže da su je “u provinciji mnogo tražili”, a da je njen značaj istakao i tadašnji “reis-el-ulema javno u sarajevskoj čitaonici (...)” (Ćorović 2012: 171). Kapetanović je u ovoj brošuri istakao svoju lojalnost novim austrougarskim vlastima, zbog čega su ga mnogi kritikovali. On je smatrao da Bošnjaci mogu ostvariti svoje ciljeve u sklopu Austro-Ugarske carevine, ali novu vlast doživljava “prvenstveno na kulturološkoj razini, budući da je Monarhija zajamčila bosanskim muslimanima punu kulturnu, građansku i vjersku slobodu i ravnopravnost s drugim bosanskohercegovačkim etnicitetima” (Džanko 2012: 20).

U ovoj brošuri se na više mjesta govori o jeziku, kao jednom od bitnih odlika narodne samosvojnosti. Govoreći o tome šta je nova austrougarska vlast učinila za Bošnjake od dolaska u Bosnu, Ljubušak između ostalog kaže da *imamo u svakom okružju po mektebi ruždiju, to jest po narodnu osnovnu višu školu sa svojim učiteljima, gdje se naša muhamedovska djeca na turskom, arapskom i na našem materinskom jeziku krasno izučavaju* (BM, 33). Također kaže da *imamo dar-ul-mualimin, to jest muhamedovsku učiteljsku školu, iz koje će izlaziti učitelji za osnovne muhamedovske škole, za turski i bosanski jezik* (BM, 33). Inače, ruždija je osnovana 1884. godine i “po rangu je odgovarala nižoj realci, predviđenoj samo za Muslimane, u kojoj se, pored svjetovnih predmeta učila u većoj mjeri i vjeronauka, te orijentalni jezici” (Rizvić 1990: 36). U njima su se školovali kadrovi koji su “mogli raditi na mjestima nižih državnih činovnika” (Karić 2004: 144). S druge strane, *Darul-muallimin* (Učiteljska škola) osnovana je 1891. godine i “pružila je pomoć Gazi Husrev-begovoj medresi, služeći joj kao servis za izučavanje ‘svjetovnih predmeta’ (...)” (Karić 2004: 155).

Iz navedenog vidimo da je Ljubušak u svojoj brošuri posebno istakao progres u osnivanju školskih institucija. On pitanje jezika posmatra u tom kontekstu, jer se ono u početku postavljalo u sklopu reforme školstva i štampanja prvih udžbenika. Tu je naročito bilo

problematično “pitanje nacionalne grupe predmeta (istorija, geografija, a posebno narodni jezik i književnost)” (Papić 1991: 61). U tom kontekstu Ljubušak za naziv predmeta koristi dvije etikete: neutralnu *naš materinski jezik* i etiketu *bosanski jezik*. Na sljedećoj stranici, Ljubušak ponovo koristi etiketu *bosanski jezik: Šljem svega imamo svoju staru i posebnu narodnost, svoje narječje, priče, pjesme i poslovice, starodrevne običaje, svoj **milozvučni bosanski jezik** i svoju lijepu i znamenitu historičnu prošlost* (BM, 34). U ovoj rečenici Ljubušak zapravo nabraja sve one bitne faktore nacionalnog i kulturnog identiteta jednog naroda.

Vidimo da Ljubušak kao najznačajnije elemente kolektivnog identiteta nabraja sljedeće: poseban identitet (naročito važan u kontekstu tadašnjih procesa “nacionaliziranja muslimana”), narječje (narodni govor, odnosno narječje kao bazu za književni jezik), priče, pjesme i poslovice (tj. književnost, a naročito narodnu književnost kao bitnu odrednica narodnog stvaralaštva na maternjem jeziku), starodrevne običaje (tj. tradiciju, način i kulturu življenja), *milozvučni bosanski jezik* (što je još jedna potvrda postojanja svijesti preporodnih pisaca o nazivu *bosanski jezik*, kao i potvrda njegova pojavljivanja u publicističkim tekstovima za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini), lijepu i znamenitu prošlost (u kojoj se legitimira postojanje nacije i ogleda osnova za konstituisanje savremenog nacionalnog identiteta). Ovaj iskaz pokazuje da je Ljubušakovo shvatanje problematike nacionalnog identiteta devetnaestovjekovno i u duhu vremena u kojem je živio i stvarao.

Unutar te problematike jezik i književnost posmatraju se kao značajne vrijednosti i obilježja tog identiteta. Narodna književnost, koju Ljubušak posebno ističe u ovom kontekstu, imala je značajno mjesto u njegovom ukupnom stvaralaštvu, jer su zbirke *Narodno blago* i *Istočno blago* s jedne strane, “Ljubušakov naročiti odgovor na folklorno-sakupljačku djelatnost na Slavenskom jugu (...)”, a sa druge, pokušaj uspostavljanja “novog, drugačijeg književnog stvaranja Bošnjaka krajem 19. st.”, koji ima za cilj “pomoći njihovu tranziciju iz okvira orijentalno-islamske u okvir zapadnoevropske kulture (...)” (Kodrić 2018: 76). Ovo zapravo znači da se Ljubušak u

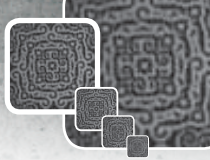
svom shvatanju jezika i književnosti rukovodio stavom da Bošnjaci govore svojim slavenskim, neorijentalnim jezikom na kojem stvaraju i objavljuju književnoumjetnička djela. Ovakav stav u potpunosti korespondira sa općom tendencijom ukupne književnojezičke djelatnosti u austrougarskom vremenu, koja je išla u pravcu odmaka bošnjačke kulture od orijentalnog ka zapadnoevropskom kulturno-civilizacijskom krugu. U prilog tome ide i sljedeća Ljubušakova rečenica iz iste brošure: *U prijašnjem vremenu, samo za naučit čitat i pisati, trebalo je nekoliko godina vremena, a sada po novome načinu ne treba više, nego tri do četiri mjeseca* (BM, 35). Mada to nije eksplicitno navedeno, može se zaključiti da u ovoj rečenici Ljubušak apostrofira važnost prihvatanja i učenja latinice kao zapadnog pisma, koje je lakše i brže naučiti i usvojiti od arapskog. To je još jedan prilog njegovom nastojanju da se promijeni paradigma ukupnog shvatanja jezika i književnosti u austrougarsko vrijeme, što je nužnost kako bi se moglo opstati u novonastalim okolnostima. Zbog toga i ne čudi zapažanje da je svojim ukupnim kulturnim djelovanjem Ljubušak “bitno utjecao na književni izraz svojih sunarodnika na maternjem izrazu u austrougarskom razdoblju: prvu pjesničku zbirku štampanu latiničnim pismom objavio je već njegov sin Riza beg Kapetanović, a uskoro su uslijedile i prve zbirke pripovjedaka i romana (Edhem Mulabdić i Osman–Aziz)” (Maglajlić 1987: 33). Ovo zapravo znači da je Ljubušak ovakvim svojim stavovima o jeziku i književnosti omogućio pojavu prvih bošnjačkih pisaca koji su svoja djela pisali na bosanskom jeziku i latinicom. Još jednu opasku o jeziku i književnosti u ovom tekstu čitamo u sljedećim redovima:

Nama je Bošnjacima, a osobito na **našem materinskom jeziku** vrlo lasno naučiti. Naš je jezik i jezgrovit i veoma bogat i naši su stari na **našem jeziku**, ne budavši im nikakve nužde, još u ono vrijeme po nešto pisali, na primjer Ilhamija iz Travnika, Gaibija iz Zvornika, Kaimija, koji kraj save u Gradiškom leži. Ti su naši zemljaci mnogo nešta u prozi i u stihovima na **našem jeziku** pisali (BM, 39).

U ovim rečenicama vidimo da Ljubušak kod imenovanja jezika koristi neutralne etikete *naš jezik* i *naš materinski jezik*. Drugo, on govori o jezgrovitosti i bogatstvu našeg jezika, o čemu će govoriti

u *Istočnom blagu*, gdje će, slično kao i ranije Bašeskija, govoriti o bogatstvu našeg jezika poredeći ga sa orijentalnim jezicima, u ovom slučaju arapskim. O tome Ljubušak u članku *O bogastvu našeg jezika piše: Baveći se prevađanjem Istočnog blaga, uvidio sam, da u arapskom jeziku ima za jednu stvar više imena i izraza* i dalje nastavlja da *imade i u našem jeziku mnogo stvari, koje imadu više izraza i imena*, te navodi da *ovdje donosim samo za primjer onome arapskom koliko se opaža bogastva u našem jeziku* (Ljubušak 1987: 180). Nakon toga slijedi popis različitih sinonima i riječi za pojedine pojave. To pokazuje da Ljubušak ima svijest o vrijednosti, bogatstvu i značaju svog maternjeg, bosanskog jezika. U drugom dijelu svog iskaza Ljubušak navodi pisce iz prošlosti koji su pisali na našem jeziku, navodeći nekoliko poznatih imena stvaralaca alhamijado-literature.

Ovim svojim stavom Ljubušak pokazuje razvijenu svijest o važnosti očuvanja prethodne književne tradicije, zatim pokazuje da je i u prošlosti bilo pisaca koji su pisali književna djela na bosanskom jeziku, čime on zapravo argumentira svoju osnovnu ideju, a to je da se bosanska književnost može i treba pisati na bosanskom jeziku. O ovim piscima Ljubušak detaljnije piše u tekstu *O našijem pjesnicima i književnicima*, koji je štampan također u *Istočnom blagu*. Za ovaj tekst se u literaturi navodi da “predstavlja prvu stvarnu ili barem cjelovitiju Ljubušakovu književnohistorijsku radnju, prvi njegov tekst s realnijim prisustvom elemenata književnohistorijskog diskursa (...)”, u kojem se govori o “prije svega alhamijado književnosti, a potom, tek u nekoliko redaka, i književnosti na orijentalno-islamskim jezicima, prvenstveno na turskom” (Kodrić 2018: 78). Ovaj prethodni Ljubušakov stav o jeziku i književnoj tradiciji zapravo služi kao šlagvort za njegovu sljedeću misao: *Trebalo bi, da i današnji naši mladići bar ponešto na svome milome materinskom jeziku pišu, da sabiru naše narodno blago, narodne pjesme, poslovice, običaje i ostale narodne umotvorine, da prevode po koju knjižicu iz arapskog, turskog i perzijskog jezika; svak po nešto, evo velikoga blaga* (BM, 39). Ovdje se također jezik imenuje neutralnom etiketom *materinski jezik*. S druge strane, ponovo se ističe

potreba da se književnost piše na našem jeziku, ali i daje se pravac i tok te ukupne književne djelatnosti. Ona bi se, prema Ljubušakovim stavovima, trebala sastojati prije svega od sakupljanja djela narodne književnosti, te prevođenja djela sa orijentalnih jezika na bosanski jezik. Na ovaj način on zapravo pledira za prosvjetiteljsko-romantičarski pristup književnosti, koji bi trebao da afirmira prije svega mogućnost književnog stvaranja na narodnom jeziku, zatim da istakne značaj i ulogu narodne književnosti u procesu prevrednovanja književne tradicije, zatim da istakne i važnost čuvanja prethodne književne tradicije na orijentalnim jezicima, koja treba biti na novi način predstavljena.

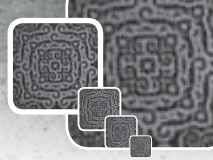
Ovdje je važno istaći da Ljubušak kao značajan ističe otklon bosanskoga jezika od orijentalnih jezika i njegovo pozicioniranje u centar književno-kulturnih zbivanja. Ovakvim svojim stavom, i njegovim provođenjem u praksi, Ljubušak je zapravo postavio temelje bošnjačke preporodne književnosti. To potvrđuju i književnohistorijska istraživanja koja navode da će “iz preporuka (Ljubušakove, op. V. M.) nauke i učenja (...) izići docnije čitav književni pokret sa težnjom i agitacijom prosvjete: Bašagić, Mulabdić i drugi osobito oko lista ‘Behar’ i društva ‘Gajret’” (Rizvić 1990: 47). S druge strane, Kapetanovićevo djelo je omogućilo da bošnjački pisci “iznova vrednuju čitavu svoju tradiciju i da u njoj naknadno afirmišu one oblike koji su bili njegovani na narodnom jeziku, a koji su nužno imali niži socijalni i estetski status, pošto su pripadali pučkoj književnosti” (Lešić 1998: 7). Značajno je napomenuti da ovu preporuku Ljubušak piše 1893. godine, u vrijeme kad je već bilo štampano *Narodno blago*. Do kraja teksta ove brošure, Ljubušak više ne govori o jeziku, nego o općim temama koje bi se mogle svesti na stav da je za Bošnjake najvažnije da se *prama vaktu i zemanu krećemo i poslujemo (...)* (BM, 42–43), tj. da prihvate novonastale okolnosti i prilagode se novoj evropskoj paradigmi života, da odbace iseljavanje iz Bosne kao način rješavanja problema, a najveći napredak vidi u nauci i prosvjetu. Sve su to poruke koje su aktuelne i danas.

Zaključak

Brošure Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka predstavljaju početke književnojezičkog djelovanja bošnjačkih pisaca u austrougarskom periodu. One su nastajale krajem XIX vijeka, u atmosferi koja je značila kulturnu i jezičku prekretnicu za mnoge stvaraoce. U njima se obrađuju mnoga, u tom historijskom trenutku aktualna pitanja za život naroda u Bosni i Hercegovini. Jezičko pitanje je svakako bilo jedno od njih. Također, vrijednost ovih brošura je i u činjenici da su to prvi tekstovi na narodnom jeziku u kojem su se i politička pitanja iskazivala na način koji je blizak običnom čitaocu. Ove brošure ističu autorove stavove o bošnjačkom narodu kao zasebnom i autohtonom elementu na našim prostorima, u njima se ističe i odlučno protivljenje fenomenu *nacionaliziranja* Muslimana i odbijaju se nenaučne i tendenciozne teze o njihovom porijeklu. Jezik se u ovim brošurama tretira u skladu sa vremenom u kojem je autor živio. On ima romantičarsko, devetnaestovjekovno poimanje jezika, kao ključnog mjesta identiteta jednog naroda. Ljubušak u ovim brošurama ističe da bosanski jezik nije orijentalni nego slavenski jezik, koji je isti onaj jezik kojim govore i ostali narodi srednjejužnoslavenskog područja. Pri tome, on insistira na pravu da svaki narod naziva jezik svojim imenom.

Kad je riječ o nominaciji jezika u ovim tekstovima, Ljubušak na više mjesta preferira etiketu *bosanski jezik*, a neutralne etikete *naš jezik*, *materinski jezik* također su veoma frekventne u ovim tekstovima. Kad je riječ o grafiji, Ljubušak se u ovim tekstovima zalaže za to da Bošnjaci trebaju prihvatiti i naučiti latinicu, povezujući to sa nužnošću uklapanja u nove tokove evropeizacije bošnjačke literature i života u cjelini. Pisac se odlučno suprotstavlja i drugim negativnim pojavama u društvu svog vremena, a naročito se protivi fenomenu iseljavanja stanovništva iz Bosne i Hercegovine, kao jedinom odgovoru na novu stvarnost nastalu austrougarskom okupacijom. Također, u prosvjetiteljskom duhu, ističe potrebu omladine da se školuje ne samo u vjerskim nego i u svjetovnim školama koje je otvarala nova vlast. U svojim brošurama pisac na nekim mjestima govori i o prethodnoj književnoj i jezičkoj tradiciji. U tom smislu, važna

su njegova zapažanja o alhamijado-literaturi te o bogatstvu leksike bosanskog jezika. Također, poziva i na akciju sakupljanja bogatog narodnog stvaralaštva, koje može na najbolji način potvrditi i afirmirati bošnjačku kulturnu samobitnost. Istovremeno, u svojim tekstovima nikada ne zaboravlja naglasiti i važnost čuvanja tradicije i vjere kao važnog elementa identiteta Bošnjaka. Drugim riječima, Ljubušak insistira na uspostavljanju nove paradigme u životu i kulturi svog naroda, želeći na taj način da svoje sunarodnjake pripremi za izazove koji će uslijediti u budućnosti.

Bibliografija

Izvori

Kapetanović Ljubušak, Mehmed-beg (1883): *Risalei ahlak. Pouka o lijepom i ružnom ponašanju*, Tisak Zemaljske tiskare, Sarajevo.

Kapetanović, Ljubušak, Mehmed-beg (2012): *Muslimani u Bosni i Hercegovini*, priredio Muhidin Džanko, Dobra knjiga, Sarajevo.

Literatura

Anić, Šime, Klaić, Nikola, Domović, Želimir (2002): *Rječnik stranih riječi*, Sani plus, Zagreb.

Čedić, Ibrahim (1992): “Karakteristične crte jezika književnih djela Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka”, u: Maglajlić, Munib (ur.) *Zbornik radova o Mehmed-begu Kapetanoviću Ljubušaku*, Institut za književnost, Sarajevo, 165–176.

Čedić, Ibrahim (2005): “Jezik pisaca devetnaestog vijeka”, u: Monnesland, Svein (ur.) *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik u Sarajevu i Institut za istočnoevropske i orijentalne studije Oslo, 377–404.

Ćorović, Vladimir (2012): “Mehmed beg Kapetanović: Književna slika”, u: Kapetanović, Ljubušak, Mehmed-beg, *Muslimani u Bosni i Hercegovini*, priredio Muhidin Džanko, Dobra knjiga, Sarajevo, 139–183.

- Durić, Rašid (1992): “Ljubušakovo djelo u političkom i kulturnom saobražavanju muslimanskog sa južnoslavenskim etnosom”, u: Maglajlić, Munib (ur.): *Zbornik radova o Mehmed-begu Kapetanoviću Ljubušaku*, Institut za književnost, Sarajevo, 125–135.
- Džanko, Muhidin (2012): “Zasnivanje nacionalne (bošnjačke) književne kritike u polemičko-publicističkom radu Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka”, u: Kapetanović, Ljubušak, Mehmed-beg, *Muslimani u Bosni i Hercegovini*, priredio Muhidin Džanko, Dobra knjiga, Sarajevo, 11–23.
- Halilović, Senahid (1991): *Bosanski jezik*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo.
- Hodžić, Jasmin (2018): *Bosanski jezik: statusna pitanja bosanskog jezika kroz historiju i historija nauke o bosanskom jeziku*, Simurg medija i Internacionalni univerzitet u Sarajevu.
- Imamović, Mustafa (1997): *Pravni položaj i unutrašnjopolitički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914. godine*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo.
- Isaković, Alija (1992): *Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.
- Isaković, Alija (2002): *Biserje: antologija bošnjačke književnosti*, Ljiljan, Sarajevo.
- Ivić, Milka (2001): *Pravci u lingvistici 1*, Čigoja štampa – Biblioteka XX vek, Beograd.
- Jahić, Dževad (1991): *Jezik bosanskih Muslimana*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo.
- Jahić, Dževad (1999): *Školski rječnik bosanskog jezika*, Ljiljan, Sarajevo.
- Juzbašić, Dževad (1973): *Jezičko pitanje u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred Prvi svjetski rat*, Svjetlost, Sarajevo.
- Kalajdzija, Alen (2016): “Počeci službene upotrebe bosanskog jezika”, *Književni jezik* 27/1–2, Sarajevo, 33–55.

- Kapetanović Ljubušak, Mehmed-beg (1987): “O bogastvu našeg jezika”, u: Hadžiosmanović, Lamija (prir.): *Istočno blago*, sv. II, *Sabrana djela*, knjiga 3, Svjetlost, Sarajevo, 180–185.
- Karić, Enes (2004): *Prilozi za povijest islamskog mišljenja u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću*, knjiga 1, El-Kalem, Sarajevo.
- Kodrić, Sanjin (2018): *Bošnjačka i bosanskohercegovačka književnost: književnoteorijski i književnohistorijski aspekti određivanja književne prakse u Bosni i Hercegovini*, Dobra knjiga, Sarajevo.
- Kuna, Herta (1992): “Upotreba internacionalizama u originalnim tekstovima Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka”, u: Maglajlić, Munib (ur.) *Zbornik radova o Mehmed-begu Kapetanoviću Ljubušaku*, Institut za književnost, Sarajevo, 177–185.
- Lešić, Zdenko (1998): “Prvi muslimanski pripovjedači i njihovi modeli”, u: Duraković, Enes (prir.) *Bošnjačka književnost u književnoj kritici, knjiga IV, Novija književnost – proza*, Alef, Sarajevo, 7–30.
- Maglajlić, Munib (1987): “Književna djelatnost Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka”, u: Maglajlić, Munib (prir.) *Narodno blago, Sabrana djela*, knjiga 1, Svjetlost, Sarajevo, 7–33.
- Mulabdić, Edhem (1902): “Mehmed Kapetanović Ljubušak. Umr’o 16. jula 1902.”, *Školski vjesnik IX*, Sarajevo, 593–599.
- Nakaš, Lejla (2005): “Kulturne prilike Bošnjaka u osmanskom periodu”, u: Monnesland, Svein (ur.) *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik u Sarajevu – Institut za istočnoevropske i orijentalne studije Oslo, 161–173.
- Papić, Mitar (1991): “O srpskohrvatskom jeziku i pravopisu u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske okupacije (1878–1918)”, u: Okuka, Miloš, Stančić, Ljiljana (prir.) *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag DR. Anton Kovač, München, 60–84.
- Okuka, Miloš (1991a): “Pogled na književnojezičke izraze u Bosni i Hercegovini u Vukovo doba”, u: Okuka, Miloš, Stančić, Ljiljana

- (prir.) *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag DR. Anton Kovač, München, 11–18.
- Okuka, Miloš (1991b): “Književnojezička situacija u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine”, u: Okuka, Miloš, Stančić, Ljiljana (prir.) *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag DR. Anton Kovač, München, 52–59.
- Okuka, Miloš (2005): “Književni jezici bosanskih Srba”, u: Monnesland, Svein (ur.) *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik u Sarajevu – Institut za istočnoevropske i orijentalne studije Oslo, 259–300.
- Rizvić, Muhsin (1990): *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887–1918*, El-Kalem, Sarajevo.
- Solak, Edina (2014): *Rasprave o jeziku u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1914. godine: sociolingvistički pristup*, Institut za jezik, Sarajevo.
- Stančić, Ljiljana (1991): “Jezička politika i nominacija jezika u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave”, u: Okuka, Miloš, Stančić, Ljiljana (prir.) *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag DR. Anton Kovač, München, 99–119.
- Šator, Muhamed (2004): *Bosanski/hrvatski/srpski jezik u BiH do 1914*, Fakultet humanističkih nauka, Mostar.

VIEWS ON BOSNIAN LANGUAGE IN MEHMED-BEG KAPETANOVIĆ LJUBUŠAK'S BROCHURES

Abstract: The paper discusses views on Bosnian language in Mehmed-beg Kapetanovic's brochures. In literature, these brochures are determined differently by genre, primarily with its historical and literal, as well as political and social significance. Today we look at them as a testimony of one's period breaking point in which shift between two states and its cultural-civilization forms had occurred, which has been reflected in a special way in the territory of Bosnia and Herzegovina, leaving the far reaching consequences on Bosniak's overall social and cultural life. Within these brochures, Ljubušak talks about all current issues of that time, including the language name, which was one of the major challenges that faced new Austro-Hungarian administration in Bosnia and Herzegovina. On the other hand, other topics about which Ljubušak writes in these brochures will not be neglected, since some of them are actual in today's historic moment.

Key words: view, Bosnian language, brochure, Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, language name, history of literal language, language politics, Austro-Hungarian period of Bosnian literal language growth

Izjava autora o nepostojanju sukoba interesa i poštivanju općih etičkih kodeksa:

Autor potvrđuje da ne postoji nikakav stvarni ili mogući sukob interesa vezan za ovaj tekst te da je tekst napisan u skladu s etičkim kodeksima prema preporukama COPE (Comitee of Publishing Ethics).